

kriminologie v evropě a ve světě

prof. JUDr. Miroslav PROTIVINSKÝ, DrSc. , Praha

1. Kriminologie v Evropě a ve světě

Nejdříve seznamujeme čtenáře formou anotace s podstatou zahraničních časopiseckých příspěvků profesora dipl.psych. Dr. jur. Dr. h. c. Hanse Joachima Schneidera z Münsteru (Německo) k tomu, jaké je hlavní zaměření kriminologie podle nejdůležitějších kongresů z posledního desetiletí.

Část I.

V úvodním souhrnu prvního příspěvku je uvedeno, že kriminologie se ve druhé polovině 20. století stala z trestněprávní a forenzně psychologické pomocné vědy samostatnou, pragmatickou psychosociální vědeckou disciplínou. Charakteristické znaky jejího hlavního směřování ukazuje autor stručně na příkladu 21 nejdůležitějších celosvětových kongresů v prvním desetiletí 21. století. Historicky vychází většina zaměření kriminologie z kriminálně sociologických, kriminálně psychologických a sociálně psychologických pojetí. Z hlediska fenomenologického kriminologie umožnila svým zkoumáním skryté kriminality (studiemi viktimizace) mezinárodní porovnávání kriminality a přispěla k realistickému hodnocení četnosti výskytu, vývoje a struktury kriminality. Svými analýzami příčin a průběhů deliktů propracovala teoreticky a empiricky prosociální a antisociální vývojové trendy.

1. Vytýčení otázek

Autor uvádí vývojové stupně kriminologie:

- Kriminologii veřejného mínění založenou na „kriminologických

zkušenostech“ a konkrétních příkladech. Převládá dosud v rozvojových zemích.

- Klinickou kriminologii (psychopatologii, vícefaktorové pojetí), která má vztah k jednotlivým případům, využívá psychologických a psychiatrických metod, testů, analýz životopisů osob a rodin. Široce byla uznávána v první polovině 20. století.
- Současné pragmatické psychosociální zaměření mezinárodní kriminologie, které se vytvořilo ve druhé polovině 20. století a zakládá se na teoreticky řízeném empirickém a experimentálním výzkumu, který musí být intersubjektivně transparentní a prověřitelný.
- Kritickou kriminologii, jejímž úkolem je teoreticky řídit empirický a experimentální výzkum, teoreticky a metodicky odhalovat slabá místa a vyvíjet nové teorie, metody a kriminálněpolitická řešení. V německy mluvících zemích je kritická kriminologie méně rozšířena a její kritičnost se projevuje zejména na úseku kriminální justice. Z hlediska mezinárodního zahrnuje například teorii chaosu, anarchistické nebo abolicionistické, marxistické a kriticky feministické kriminologie, levicový realismus, postmodernismus, konstitutivní, kulturní a mírotvornou kriminologii.

2. Metoda přehledu

Autor uvádí 21 kriminologických kongresů, symposií a výročních jednání, kterých se v posledních 10 letech aktivně zúčastnil.

3. Hlavní zaměření kriminologie

Jak již bylo uvedeno, kriminologie se vyvinula v samostatnou pragmatickou psychosociální vědeckou disciplínu, která je nezávislá na trestním právu a psychiatrii. Kriminologie je samostatná, neboť má vlastní historii, vlastní

metody, v celosvětovém měřítku vlastní časopisy, vlastní učebnice a příručky, vlastní ústavy, organizace a kongresy. Nepřijímá plně svůj předmět od trestního práva, zabývá se spíše také sociálně odchylným a sociálně škodlivým chováním. Jejím cílem je nejen příprava trestněprávní reakce, nýbrž také neformální kontrola zločinu společenskými skupinami, např. rodinou, předcházením zločinu a péčí o narušitele práva, jakož i jejich oběti. Viktimologie se stala nedílnou součástí kriminologie.

Dále autor uvádí interdisciplinární a internacionální aspekty kriminologie a akcentuje multidisciplinaritu kriminologie. Konstatuje nákladnost empiricko-kriminologických výzkumů, jejich náročnost na počet lidí a vynaložený čas. Zmiňuje interní a externí validitu výzkumných výstupů. Akcentuje nejen nezbytnost mezinárodní spolupráce a rozvíjení mezinárodní kriminální politiky, nýbrž i interní a externí validitu výsledků výzkumu. Zmiňuje vývoj evropské a mezinárodní kriminální politiky.

Trestní právo je věda normativní (hodnotící), kriminologie je vědní obor empirický (na zkušenostech založený). Nezná dovolávat se autorit jako metodu. Opírá se o kvantitativní a kvalitativní empirické studie. Uvádí, že kriminologická koncepce může být vybudována jen tehdy, vypořádáme-li se důsledně s mezinárodní historií kriminologie a poučíme se z jejich pokroků a promeškání.

Existuje řada teorií o příčinách kriminality. Dnes jsou upřednostňovány sociálně strukturované teorie, teorie životopisu a vývoje a viktimologické teorie, např. teorie rutinní aktivity.

Kriminologická rozhodnutí nesmí spočívat na pouhých domněnkách, spekulacích, ideologickém přesvědčení a spektakulárních kauzách, nýbrž jejich základem musí být vědecké důkazy, systematické a meta-analytické prověřovací studie (evaluační výzkum).

Dále se autor stručně zabývá několika kriminologickými tématy: Jsou znovu překládány práce Cesare Lombrosa a znovu se promýšlí jejich vliv na kriminologii. Jeho metoda podpořit argumentace statistickými, klinickými, historickými a folkloristickými příklady je odmítána jako zcela nedostatečná. Dnešní kriminální biologie, která hraje v hlavním směřování kriminologie vedlejší roli, se nezakládá jen na zděděných vlohách. Více jde o interakci vloh a prostředí, v níž má vloha pouze (dosud empiricky nedokázanou) hodnotu. V jedné empirické vícegenerační studii byla znovu prokázána vitální role sociálního prostředí pro vznik zločinu, která má bezprostřední nebo alespoň zprostředkovaný vliv (v interakčním procesu s genetickými riziky).

Náročné měřítko pro kvalitativní empirický kriminologický výzkum bylo vytvořeno v třicátých letech studii jednotlivých případů. Novější studie jednoho případu, která se týká 20letého pozorování pachatele vloupání a přechovávání, je příkladem pro vypracování dynamiky kriminální kariéry. Pro pachatele i jeho komplice byly charakteristické tři znaky osobní angažovanosti:

- získal materiální a emociální odměnu za svou kriminální aktivitu
- měl radost z toho, že měl co činit s jinými, aby spáchal zločin
- získal sebevědomí z rolí, které realizoval v kriminálních aktivitách.

Zločinům se lze naučit v procesu sociálních interakcí. Rozdíly v přístupu ke zločineckým příležitostem mají rozhodující roli při vysvětlení, proč osoba ukončila trestnou činnost nebo v ní pokračuje.

Dále se zabývá autor násilím proti ženám, které je velice rozšířeno v německy mluvících zemích. Národní viktimizační studie násilí vůči ženám byly realizovány ve Finsku, Itálii a Švýcarsku. Ve Finsku se stalo 43,5 % všech

18letých až 74letých žen obětí sexuálního nebo tělesného násilí nebo vyhrožování. V Itálii bylo ze všech 16letých až 70letých žen 23,7 % sexuálně zneužito a 43,5 % fyzicky napadeno. Ve Švýcarsku se 25,2 % případů sexuálního násilí a 26,6 % fyzického násilí nebo vyhrožování uskutečnilo vůči ženám.

Autor se dívá skepticky na masovou izolaci nebezpečných osob, i když přináší pokles deliktů. Tyto skromné výsledky stojí totiž mnoho peněz a přinášejí závažné negativní psychické a sociální důsledky. Je třeba se obávat, že podstatné zvýšení vězeňské populace povede k sociální dezorganizaci. Rodiny vězňů, dohled na jejich děti atd. jsou oslabovány. Lze očekávat negativní efekty pro spodní vrstvu velkých měst stávající se trvajícím patologickým segmentem společnosti, který již nemůže být integrován do celé společnosti.

Autor zmiňuje „projekt evropského postupu“, který spočívá na spolupráci mezi evropskými a severoamerickými kriminology. Paradox evropského postupu spočívá v popírání existence pouličních band mladistvých v Evropě, protože se nehodí do mediálního stereotypu band mladistvých v USA. V USA má jít o vysoce strukturované, pevně spojené násilné bandy. Američtí kriminologové však svými výzkumy dospěli ke zjištění, že většina severoamerických band mládeže neodpovídá tomuto vzoru.

4. Historický vývoj

Aschaffenburgovo paradigma

Kriminologie má své tři historické zdroje: Kriminální biologii, která do středu své pozornosti klade zděděné vlohy (dispozice) a vznikla hlavně v Itálii. Kriminální sociologii, která zdůrazňuje sociální prostředí a vychází v podstatě z francouzských myslitelů. Kriminální psychologii, pro kterou je podstatná osobnost narušitele práva a má svůj původ v Německu.

V první německé kriminologické učebnici vyvinul *Gustav Aschaffenburg* (1903) po něm pojmenované paradigma, tj. integraci kriminální psychologie (v 1. části) s kriminální sociologií (ve 2. části) a kriminální politikou, tzn. kontrolou kriminality (ve 3. části). Tato učebnice byla v roce 1913 uveřejněna v angličtině a ovlivnila další směry vývoje kriminologie v celosvětovém měřítku.

Jinak tomu bylo v Německu, neboť *Aschaffenburg* musel v září 1939 emigrovat do USA. Nejdůležitějším zástupcem tohoto směru byl ve třicátých a čtyřicátých letech i později psychopatolog *Kurt Schneider* (1923). Autor uvádí další osobnosti, které měly zásluhy na rozvoji kriminologie:

- Ve dvacátých a třicátých letech 20. století se *Clifford R. Shaw* a *Henry D. McKay* z chicagské školy přiklonili k sociálně strukturálnímu pojetí, které bylo založeno německým sociologem *Ferdinandem Tönniesem* (1887).
- *Edwin H. Sutherland* (1883–1950) se vyslovil pro teoreticky řízený empirický výzkum příčin kriminality. Známé a přínosné jsou debaty *Gluecka* a *Sutherlanda* z 20. a 30. let. *Sutherland* odmítal psychopatologii a vícefaktorové pojetí. V hlavním zaměření kriminologie prosazoval teoreticky řízené empirické pojetí.
- Pro hlavní zaměření kriminologie měla zásadní význam výzkumná činnost *Travise Hirschi* (1969), který byl příkladný v teoreticky řízeném empirickém výzkumu.

5. Fenomenologický vývoj

Autor akcentuje, že je nutno se zabývat nejen kriminalitou evidovanou, nýbrž i skrytou, neodhalenou. Uvádí, že je třeba zjišťovat častost, vývoj a strukturu kriminality:

- Policejní kriminální statistika podává informaci o produktivitě policejní činnosti, ale nikoliv o rozsahu kriminality ve společnosti. Tam, kde policie pracuje efektivně, stoupá počet trestních oznámení a registrovaná

kriminalita narůstá. Vysoká registrovaná kriminalita je tedy znamením pro více, a nikoliv pro méně bezpečnosti.

- Počet oznámení se u jednotlivých druhů deliktů liší, tj. některé druhy deliktů jsou hlášeny častěji, jiné méně často. V průměru je ohlašováno 47 % deliktů, ale sexuálních deliktů jen 15 %. Je u nich tedy vysoká skrytost (Dunkelfeld).
- Nárůst kriminality podle kriminální statistiky může být skutečný, nebo jen zdánlivý nárůste kriminality. Skrytá kriminalita se může totiž snížit zvýšeným počtem oznámení.

Studie skryté kriminality se provádějí v měřítku mezinárodním, národním, regionálním i podle jednotlivých druhů deliktů. Mezinárodní výzkum skryté kriminality ICVS (Crime Victims Survey) byl započat v roce 1989 a byl opakován v letech 1992, 1996, 2000 a 2004/2005 v 78 zemích světa s 320 000 dotazovanými probandy. V roce 2005 byla provedena studie skryté kriminality v 18 evropských zemích. Páté kolo studie (2004/2005) se týká 30 vyspělých a rozvojových zemí a 33 různých velkoměst.

- Téměř 16 % obyvatelstva ve zmíněných 30 zemích se v roce 2004 stalo obětí trestného činu. Týká se to zejména Anglie/Walesu, USA a Austrálie. Z 15 zemí s nejnižší viktimizací je na tom nejlépe Německo, Rakousko a Japonsko.
- Strach ze zločinu byl zaznamenán v průměru u 27 % obyvatelstva, z toho
- v Německu u 30 % a v Rakousku u 19 % obyvatelstva.
- S prací policie je spokojeno 42 % dotázaných (v USA 88 %, v Rakousku 81 %, v Německu 74 %, ve Švýcarsku 69 %).

Výsledky ICVS za roky 1996–2005 ukazují v průměru 25procentní viktimizaci obyvatel ve velkoměstech, kteří se stali alespoň jednou obětí trestného činu v posledním roce před průzkumem. Skrytá kriminalita je vysoká, zejména u násilných a sexuálních deliktů. Největší počty byly naměřeny v Latinské Americe a Africe. Nejnižší počty byly zjištěny v Asii. V Evropě byla zjištěna nejvyšší čísla ve Spojeném

království, Nizozemí a Belgie, průměrná ve Švédsku, Polsku a Německu a nejnižší ve Španělsku, Francii a Rakousku.

Dále autor uvádí porovnání údajů o kriminalitě v Evropě podle poznatků expertního týmu Evropského institutu pro prevenci a kontrolu kriminality v Helsinkách, který zahrnul do přehledu vloupání, krádeže motorových vozidel a věcí z nich, malou kriminalitu (vandalismus, krádeže jízdních kol), násilné delikty, násilí vůči ženám (včetně těžkých sexuálních deliktů) a korupci. Jako nejbezpečnější země uvádí Rakousko a Švýcarsko.

Zmiňuje druhý aspekt porovnání kriminality, a sice z hlediska reakcí občanů na kriminalitu, z hlediska jejich pocitu bezpečí. Jedná se o tzv. index legality (Index of Lawfulness), podle kterého je možno porovnat bezpečnost jednotlivých zemí. Byl porovnán index legality 158 zemí a bylo zjištěno, že nejlépe jsou na tom Švýcarsko, Rakousko, Spojené království, USA a Německo, dále následují Japonsko, Francie, Itálie a do poslední třetiny patří Nigérie a Venezuela.

6. Etiologický vývoj

Upřednostňované teorie příčin

Na základě teoretických a empirických výzkumů jsou staré teorie zavrhovány a nové prosazovány. Tyto teorie lze členit do tří úrovní:

Teorie *sociálních struktur* a od ní odvozené *teorie sociální dezorganizace* tvoří základ. Na tomto defektním sociálně strukturovaném základě se budují teorie sociálního procesu, pro něž jsou důležité konstrukty: učit se chovat, kontrolovat své chování a interakce v rámci chování. Autor ve více bodech uvádí, jak se lze naučit prosociálnímu a antisociálnímu chování, jak slabé sociální vazby vedou k vysoké delinkvenci.

Jako třetí rovinu uvádí autor *situativní aspekt*. Nejdůležitější situativní teorií je *teorie rutinní aktivity*.

Kriminální osobnost: Model vlastností nebo procesu

Německá kriminální psychologie 18. a 19. století popisovala osobnost pachatele podle pevně daných negativních znaků. Pachatel byl líný, lehkomyšlný, nestálý, ješitný, bezstarostný, pomstychtivý, krutý, brutální, požitkářský, nesvědomitý, prolhaný, lstivý, zákeřný. Toto pojetí vycházelo z toho, že kriminálníci jsou ve srovnání s normálními lidmi odlišná skupina s konstantními osobnostními rysy. Podle modelu vlastností je kriminální osobnost statická, a nikoliv dynamická: jedinečná struktura podstatných rysů, jak byla popsána ještě *Sheldonem* a *Eleanorem Glucem*. Vlastnost je podle nich každý abstrahovatelný konstantní rys podstaty, čímž je jedna osoba odlišitelná od druhé. Psychopatologický model osobnosti je typický příklad pro statický model vlastností.

Psychopatem rozumíme totiž egocentrickou osobu, která nemá svědomí (smysl pro právo a bezpráví), žádnou schopnost vcítit se do potřeb jiných lidí, která je neschopna cítit lítost a vinu za své skutky a škody, které způsobila jiným.

Problematice osobnosti pachatele věnuje autor rozsáhlou a podrobnou pozornost, cituje stanoviska řady jiných autorů a dospívá k poznání, že kriminálníci nejsou žádnou odlišnou kategorií lidí a že kriminálnímu chování se lze naučit, jako se lze naučit všemu lidskému chování. Pro diagnózu a prognózu kriminální osobnosti je žádoucí vývojová analýza, v níž hrají rozhodující roli její dynamické osobnostní rysy.

Část II.

V této části se autor zabývá metodologickými a kriminálně politickými aspekty kriminologie.

7. Metodologický vývoj

Systematická sociálně vědní metodologie

Mezinárodní kriminologické zaměření klade velkou váhu hlavně na sociálně vědní metodickou exaktnost při realitě blízkém zachycení skutečnosti. Osobní a sociální skutečnosti

musí být zjišťovány v sociálněvědně nezávadném řízení. Hlavní směr zde vychází z toho, že existuje vnější objektivní realita, která je nezávislá na vnímání jejích pozorovatelů. Připouští se ale, že skutečnost je komplexní a že její uchopení má hranice. Působí se proti předsudkům pozorovatelů a vynakládá se snaha po intersubjektivní shodě výzkumníků. Stejně se odmítá pojetí, že sociální realita je jen vykonstruovaná a že cíl kriminologie samotné spočívá v tom, aby bylo porozuměno významům, které lidé dávají skutečnosti. Společensky vykonstruovaná realita předpokládá skutečnost, která je nezávislá na všech společenských konstrukcích, protože musí být něco, z čeho se konstrukce vytváří. Kriminologové konstruují image reality, která spočívá na jejich vlastních předpojatostech a předsudcích i jejich interakci s jinými.

Kriminologické výzkumné metody a kategorie

Hlavní zaměření akceptuje tyto metody:

- kvantitativní, jako např. empirický výzkum a experimenty
- kvalitativní, např. pozorování nebo intenzivní interview

Autor uvádí, že kriminologický výzkum lze členit do čtyř kategorií:

- Deskriptivní zkoumání, které definuje a popisuje kriminální fenomény, o něž se kriminologie zajímá.
- Exploratorní zkoumání, které se snaží zjišťovat problémy, vyvolávající kriminální fenomény.
- Explanatorní studie, které vycházejí z teorií a hledají příčiny a účinky sociálních fenoménů.
- Evaluační výzkum, jehož cílem je určit účinky sociálních programů, např. preventivních a pečovatelských.

Výzkumný proces

Autor upozorňuje, že uvedené výzkumné metody mají vycházet z teorií, které nesmí být rozporné nebo cirkulační. Z těchto teorií se formulují hypotézy a v nich obsažené variability se operacionalizují, tj. učiní se „měřitelnými“.

Po vyhodnocení dosavadního stavu výzkumu se definují pojmy, které mají být používány, a vytvoří se - pokud možno reprezentativní - vzorek. Zvolí se výzkumné metody a instrumenty měření. Jako výzkumné techniky se využívají například dotazování (interview), pozorování a obsahové analýzy. Po zpracování výzkumného plánu následuje sbírání dat a statistické zpracování. Proces empirického kriminologického výzkumu končí interpretací výsledků a teoretickými vývody.

Evaluační program

Evaluační výzkum je středem hlavního zaměření. Rozumíme jím shromažďování, analýzu, interpretaci a komunikaci o fungování a efektivitě sociálních programů.

Experimentální výzkum

Autor vysvětluje podstatu experimentálního výzkumu a na závěr uvádí, že pravé experimenty mají nejméně tři znaky:

- Dvě srovnávací skupiny - jednu, která obdrží experimentální podmínky (např. opatrování, intervenci), a druhou, která neobdrží žádné opatrování nebo intervenci.
- Přidělení pokusné osoby podle náhodných hledisek k jedné ze dvou srovnávaných skupin
- Posouzení změny v závislých variabilních veličinách obou skupin, když je již uskutečněna experimentální podmínka.

Evaluační proces

Autor uvádí pět fází evaluačního procesu:

- Nejdříve musí být posouzeno, zda program prevence a péče je vůbec nutný a realizovatelný.
- Pak mají být plán programu i jeho teorie přezkoušeny.
- Připojí se hodnocení procesu programu a jeho provedení.
- Nakonec se ohodnotí náklady a výsledek programu.

Pro účinnost intervence má rozhodující význam její platnost (validita). Autor uvádí pět kritérií validity:

- Intervenční validitu, která vypovídá o tom, zda intervence vyvíjí účinek, zda korelace mezi intervencí a účinkem je

správná a zda intervenční proměnné nezkrslují evaluační výsledek.

- Deskriptivní validita podává informaci o přiměřeném představení stěžejních aspektů evaluačního výzkumu.
- Podle statistické logicky správné validity se pozná, zda příčina a účinek intervence jsou ve statisticky signifikantní vazbě.
- Cílem validity je zprostředkovat poznatky, zda teoretická konstrukce, která je základem pro intervenci, je přiměřeně zoperacionalizována a implementována.
- Externí validitou rozumíme nástroj měření, kterým se zjišťuje, zda nalezený efekt programu je generalizovatelný, zda je přenositelný na programy na jiných místech a v jiné době.

Metaanalýzy

Metaanalýzy kombinují a srovnávají údaje a výsledky všech dosažitelných studií, aby se zjistilo, zda předcházení zločinu nebo péče o narušitele práva měla efekt pro předcházení kriminalitě nebo pro její pokles. Celkový výsledek se statisticky vyhodnocuje.

8.1. Vývoj v několika výzkumných úsecích

Autor uvádí, že etiologický a metodologický rozvoj hlavního mezinárodního zaměření by měl být například prohlouben v těchto třech úsecích výzkumu:

Výzkum delinkvence mládeže

Jako příklad uvádí autor International Self-Report Delinquency Project (ISRDP), na němž se podílelo 13 evropských zemí, Nový Zéland a USA. V rámci ISRDP 1 byla vysoká násilná delinkvence konstatována v USA, Anglii a Walesu, Španělsku a Finsku. Na ISRDP 2 se podílelo 33 zemí. Byla sledována i skupinová delinkvence a viktimizace mládeže. V každé zemi bylo zkoumáno 2100 žáků a žákyň nebo 90 tříd. Autor uvádí, jaké byly výsledky v jednotlivých zemích.

Pittsburská studie mládeže

Výzkum se týkal 1009 dětí, mladistvých a mladších zletilých ve věku od 7 do 25 let. Autor uvádí, z jakých teorií empirické studie vycházely a jaké přinesly výsledky. Stěžejním poznatkem bylo to, že dřívější počátek delinkvence je prediktorem pro pozdější těžké trestné činy a delší delinkventní kariéru.

Prosociální vývojová dráha se vyznačuje těmito podpůrnými faktory: pozitivní interakce mezi rodiči a dětmi, vysoká stálost rodičovské disciplíny, nízké tělesné pokárání, dobrý dohled a kontrola, vysoké rodičovské prosociální posilování, vysoký podíl na rodinných aktivitách, dobré školní výsledky, pozitivní postoj ke škole a dobří sousedé. Pro antisociální vývoj jsou charakteristické tyto rizikové znaky: nízké osobní ambice, pozitivní postoje k delinkvenci, trestné činy s osobami stejného věku, negativní interakce mezi rodiči a dětmi, záškoláctví, útěky z domova.

Média a svět dětí

Jako třetí příklad mezinárodní relevance zmiňuje autor model kognitivně sociálního informačního procesu R. Rowella Huesmanna. Tento model nerozlišuje učit se pozorovat v reálném a fiktivním světě. Násilí vzniká interakcemi individua se sociálním světem: pozorováním a účastí na reálných sociálních interakcích (např. s rodiči a vrstevníky) jakož i pozorováním fiktivních sociálních interakcí (s různými formami médií). Existují krátkodobé a dlouhodobé predisponující faktory. Krátkodobé jsou imitace a přenos vzrušení, dlouhodobé je učit se pozorovat kognice a emociální desenzibilizace (otupení) významu. Znaky situace integrují se čtyřmi individuálními faktory, které se učíme v socializačním procesu:

- Skripty (průběhy chování) jsou uloženy v paměti jako vůdčí představy pro chování a pro řešení problémů
- Schémata světa jsou kognice, které ovlivňují chování, jsou

datbankou, kterou individuum používá k evaluaci v životním prostředí a k rozeznání úmyslů interakčních partnerů.

- Emocionální predispozice (náklonnosti) se skládají z většího množství emocionálně nabitých tendencí: ze vznětlivosti osoby, z jejího sklonu k hněvu, z její schopnosti regulovat emoce a jejího sklonu k reakcím.

Pro dlouhodobý sklon k násilí je podstatná desenzibilizace. Chápeme ji jako přirozený, nevědomý proces, který vyplývá z toho, že osoba je opakovaně vystavena násilné stimulaci. Jako příklad autor uvádí sledování pro mládež nevhodných televizních seriálů.

8.2. Výzkum punitivity

Již více než deset let narůstá ve světě trest odnětí svobody. O příčinách se vede kriminologická diskuse. Jedni připisují tento nárůst punitivitě veřejnosti (sklonu k trestání). Mluví se o „kriminálně politickém obratu“ a o nové „chuti trestat“ a dokonce o „impulsech pomstychtivosti poškozených a jejich sympatizantů“. Kriminologie se musí opírat o fakta. Autor uvádí počty odsouzených osob v jednotlivých zemích světa (nejpříznivější čísla mají skandinávské země a Japonsko). Punitivně bylo v letech 2004/2005 orientováno 33 % obyvatelstva celého světa (v Německu jen 19 %, v Rakousku 13 % a ve Švýcarsku 12 %).

Autor akcentuje, že vývoj kriminality a proces ukládání trestů odnětí svobody jsou dva na sobě nezávislé procesy s vlastními na sobě nezávislými dynamikami. Často se vytváří „morální panika“, když se vyskytnou mimořádně drastické případy. Na příkladu Finska autor uvádí, že zrušení trestu smrti nevede k nárůstu závažné kriminality. Autor zmiňuje i rozdílné přístupy médií k této problematice: ve Velké Británii (nesolidní) a ve Finsku (solidní, konstruktivní). Ve Finsku věří své justici 66 % občanů, v Německu 45 %, v Rakousku 69 %.

8. 3. Výzkum legitimacy

Legitimita trestní justice a důvěra v ní spolu úzce souvisejí. Pod legitimitou rozumíme znak, že zákon nebo trestní justice říká něco o tom, zda cítíme svou vinu a povinnost dobrovolně plnit zákony a rozhodnutí trestní justice. Legitimní autorita je autorita, kterou lidé chápou tak, že je oprávněna, aby její rozhodnutí a pravidla byla akceptována a plněna. Existují dvě teorie uposlechnutí (plnění) práva: instrumentální a normativní. Instrumentální kontrola se provádí trestem a odměnou. Normativní kontrola je vlastní kontrolou, tj. seberegulací.

Oběti jsou ochotny podávat trestní oznámení, když mohou policii důvěřovat. Občané jsou ochotni informovat policii a být k dispozici jako svědci, když policii důvěřují. Výzkumem bylo zjištěno, že někteří lidé, kteří byli zatčeni a bylo s nimi zacházeno fair, s úctou a respektem, se v budoucnu již nedopustili trestné činnosti. Dobrá policejní práce zabraňuje recidivě trestné činnosti. Autor tento poznatek dokládá výzkumem (telefonickým dotazováním) 1575 obyvatel Chicaga a opakovaným dotazníkem od 804 obyvatelů Chicaga v roce 1984.

9. Kriminálně politický vývoj

9.1. Na důkazu založená kriminální politika

Při kriminálně politických rozhodnutích by neměly hrát žádnou roli spekulace, ideologická přesvědčení, subjektivní zkušenosti, názory a dojmy. Kriminální politika by měla spočívat na evaluovaných experimentech. Systematické přehledy a metaanalýzy jsou nejpřísnějšími metodami, aby byla ohodnocena efektivita kriminálně politických intervencí. Autor poznamenává, že mezinárodní síť (Campbell Collaboration) pečuje o to, aby relevantní evaluační studie byly celosvětově shrnuty a zpřístupněny.

9.2. Předcházení zločinu

Prevence vývoje

Tato prevence se zakládá na teorii, že delinkventní aktivita je vyvolána vzorem chování a postojů, kterému se člověk naučil během individuálního vývoje. Prevencí se pokoušíme předejít dysfunkcím tím, že působíme na rané příčiny: zmenšením rizikových faktorů a posilováním ochranných faktorů během dětství a mládí. Cílem této prevence je pochopit a přerušit kauzální proces, který vede k delinkvenci. Používá se preventivních metod, které pomáhají rodičům a učitelům podporovat tělesný, kognitivní a socioemocionální vývoj jejich dětí a které zlepšují samokontrolu dětí.

Autor uvádí, že se v podstatě používají tyto čtyři preventivní metody:

- Předškolní programy v jeslích a školkách
- Výchovný trénink rodičů
- Trénink sociální kompetence dětí vykazujících deficity
- Třídní kontingentní trénink učitelů, aby třída byla vedena proaktivně, výuka byla interaktivní a nebyla narušována.

Autor tyto metody podrobně vysvětluje.

Dále pojednává o intervenčních programech, které se koncentrují na to, aby byly zlepšeny schopnosti rodičů dohlížet na děti, rozeznat včas jejich chybné chování a přiměřeně je ukáznit. Cílem je zmenšení antisociálního chování a delinkvence. Autor akcentuje, že tomu napomáhají teorie životopisu a vývoje.

Průřezové experimentální studie

Jako představitel této teorie uvádí autor *David P. Farringtona*. Tři z těchto studií se zabývají přirozenou historií vývoje a vlivem intervencí na to, že se někdo stane pachatelem. Autor uvádí tři studie jako příklad:

V Montreal Longitudinal-Experimental Study byla vytvořena experimentální a kontrolní skupina mladých lidí ve věku 7 a 9 roků. Experimentální skupina byla podrobena sociálnímu kompetenčnímu tréninku: jejich rodiče absolvovali výchovný

trénink. Po jednom roce bylo provedeno vyšetření týchž mladých lidí a bylo zjištěno, že u většiny z nich se zmenšila jejich agresivita. Jen 4 % z nich byly dále delinkventní.

Perry Pre-School Project je předškolní výchovný program. Intervence spočívala v denním předškolním programu experimentální skupiny dětí ve věku 3 a 4 let. Cílem programu byly intelektuální stimulační, posílení kognitivního myšlení a argumentace i příprava na pozdější školní výkony. Ve věku 40 let mělo 35 % ze 112 účastníků (z původních 123) méně zatčení než kontrolní skupina.

Nurse-Family Partnership Project byl založen na této intervenci: 400 těhotných, neprovdaných mladých žen s nízkou sociální a ekonomickou úrovní bylo navštíveno doma zdravotními sestrami během těhotenství a během prvních dvou let života jejich dětí. Během těchto návštěv jim sestry radily, jak krmit a přebalovat malé děti, jak vychovávat děti, jak je ochránit před drogami a jak je připravit na samostatný život. Zkoumáním po 15 letech bylo zjištěno, že matky z experimentální skupiny se dopouštěly méně zneužití a zanedbání dětí a jejich děti byly méně často vyšetřovány policií než děti matek kontrolní skupiny.

Efektivnost včasné prevence

Na základě dlouhodobých průřezových studií *David P. Farrington* a *Brandon C. Welsh* vypracovali nejdůležitější programy pro včasnou prevenci, které nebyly založeny na míněních, spekulacích a ideologických přesvědčeních. Zjišťovali stěžejní rizikové faktory a doporučovali preventivní metody proti nim. Za nejdůležitější dynamické rysy osobnosti, které předvídají delinkvenci a pozdější kriminální chování, se považuje nízká inteligence a výkonnost, chybějící schopnost se vcítit a impulsivnost. Autor vyjmenovává celou řadu dalších rizikových faktorů a na základě všech uvádí *Farringtonovy* a *Welshovy* metody prevence:

- Domácí návštěvy zdravotních sester nejen u těhotných,

neprovdaných žen s nízkou sociální a ekonomickou úrovní, nýbrž i v prvních dvou letech dítěte.

- Předškolní intelektuální zdokonalovací programy, které zlepšují schopnosti dětí, podporují jejich sociální a emoční vývoj a připravují je do školy.
- Při výchovném rodičovském tréninku se rodiče učí pozitivně ovlivňovat chování svých dětí a zvládat rodinné konflikty a krize.
- Učitelé dostávají v učitelském tréninku jasné instrukce, co mohou očekávat od dětí, jak je odměňovat za vzorné chování, jak je seznamovat s prosociálními metodami řešení problémů apod.

9. 3. Zacházení s narušitelem práva

Model diferencovaného zacházení (péče)

Autor uvádí, že filozofie i praxe odsouzení a výkonu trestu se v posledních třiceti letech dramaticky změnily. Během prvních sedmdesáti let 20. století byl sledován princip rehabilitace. V 70. letech upadl model jednání s pachatelem do krize. Ideologie vycházející z toho, že každý druh zacházení s pachatelem trestného činu je úspěšný, začal být zpochybňován evaluací. *Robert Martinson* a jeho spolupracovníci prozkoumali v devadesátých letech 231 evaluací z programů zacházení s viníky v letech 1945 až 1967 a dospěli k závěru, že až na malé výjimky snahy pečovatелů neměly podstatnější vliv na recidivu pachatelů. *Martinsonovy* poznatky měly negativní i pozitivní následky.

K negativním patří to, že praktiky odsouzení se staly základem pro model kontroly zločinu, jehož cílem bylo zneschopnění (incapacitation) pro znemožnění nebo zmírnění zločinu. Koncepce zneschopnění je jednoduchá: Pokud jsou pachatelé ve vězení, nemohou se dopouštět protiprávních jednání mimo věznici. Stoupenci selektivní strategie zneschopnění se opírají o výsledek výzkumu, podle kterého 6 %

kariérních kriminálních představuje vysoký počet zatčení (52 %). Podle této strategie se zabrání velkému počtu deliktů, budou-li kariérní zločinci ve vězení. Martinsonovy poznatky však neměly jen tyto negativní výsledky. Přispěly také k diferenciaci metod zacházení s narušiteli práva. Diferenciace se týkala účinků programů zacházení s nimi. Základem těchto programů byly tyto tři principy:

- Pro evaluaci přicházejí v úvahu jen takové programy, které jsou metodologicky nezávadně koncipovány a realizovány.
- Nikoliv každý program zacházení (péče) je efektivní.
- Nikoliv všechny efektivní metody zacházení (péče) jsou stejně efektivní.

Donald Arthur Andrews a *James Bonta* odhalili koncepci dynamických kriminogenních potřeb. Takové potřeby jsou faktory, které jsou přímo spojeny s kriminálním chováním, jsou dynamické a mohou být zacházením změněny. Tyto faktory by měly být cílem zacházení (péče). Evaluace by měla probíhat ve dvou krocích:

- Nejdříve by měly být shromážděny všechny jednotlivé studie ke kvalitativnímu posouzení.
- Pak by mělo následovat posouzení kvality všech jednotlivých studií podle stupnice od 1 do 5.

Dosavadní evaluační výzkum, který se opíral o zacházení (péči) založeném na důkazech, dospěl k tomuto závěru: Kognitivně behavioristická pojetí, která jsou založena na kognitivně sociální výukové teorii, se ukázala být nejúčinnějšími. Kriminální chování je naučeno a může být motivovanými narušiteli páva opět „odučeno“.

Efektivní programy zacházení (péče)

Autorem empirických a experimentálních studií kvality většinového zacházení s pachateli je *Doris Layton MacKenzie*. Pro měření efektivity rehabilitace jsou podstatné programová integrita a kvalita evaluace (doprovodný výzkum). Péče se koncentruje na dynamické kriminogenní potřeby kriminální

osobnosti, na faktory vztahující se k osobě, které jsou bezprostředně spojeny s kriminálním chováním a mohou být zacházením a péčí změněny. Autor uvádí, jak lze impulsivní, egocentrické, nelogické a rigidní myšlení jednotlivce korigovat. Pro dosažení úspěchu kognitivní terapie chování jsou podstatné dva principy:

- Princip rizika: Péče je nejúčinnější u pachatelů, u nichž je nejvyšší riziko recidivy.
- Princip oslovitelnosti: Péče se musí řídit podle pachatelových stylů a schopností učit se.

Restorativní justice

Restorativní justice byla v prvním desetiletí 21. století předmětem intenzivní diskuse mezinárodního hlavního směru kriminologie. Retributivní (na odplatu a vinu orientovaná) a rehabilitativní (na péči orientovaná) paradigmaty jsou jednodimenzionálně orientována na pachatele. Zaměřují se abstraktně na porušení zákona a práva (konflikt stát - pachatel) a přisuzují pachateli a oběti pasivní role. Pachatel je potrestán, anebo se o něj jinak pečuje, oběť je využita jako svědek nebo svědkyně.

Restorativní paradigma, které Spojené národy schválily ve Vídeňském prohlášení (duben 2000) a Evropská unie ve svém rozhodnutí z 15. 3. 2001, je trojrozměrné. Bere v úvahu konkrétní škody oběti, pachatele a společnosti a přiznává aktivní roli oběti a pachateli. Mají být subjekty předstižného řízení (mediačního řízení), v němž se oběť, pachatel a jejich zákonní zástupci snaží sami s pomocí mediátora (zprostředkovatele) vyřešit své problémy.

9.4. Převažující mezinárodní zaměření v německy mluvících zemích

Autor uvádí, že v návaznosti na psychopatologii Kurta Schneidera měl v poválečných letech (1950–1980) velký vliv na kriminologii v těchto zemích Hans Göppinger. V současné době se snaží prosadit Michael Bock svými dvěma učebnicemi, ve

kterých prosazuje pojetí psychopatologické a multifaktorální. Proti jeho koncepci se staví justiční kritický směr, zejména *Fritz Sack* se svéhlovou recepcí Labeling-Approach. Oba tyto směry nemají vliv na hlavní zaměření mezinárodní kriminologie. V německy mluvících zemích je stále více zaznamenáván návrat k Aschaffenburgovu paradigmatu.

Poznámka: V příspěvku je 168 odkazů na použitou literaturu.

(Schneider, Hans Joachim: Kriminologie in Europa und in der Welt. Die kriminologische Hauptrichtung auf der Grundlage der wichtigsten Kongresse - Teil 1. Kriminalistik. Verlagsgruppe Hüthig Jehle Rehm GmbH, Heidelberg 2009, č. 11, s. 639 - 646, Teil 2, Kriminalistik. Verlagsgruppe Hüthig Jehle Rehm GmbH, Heidelberg 2009, č. 12, s. 700-708.)

Protivinský, M.

Criminology in the world and in Europe

SUMMARY

The author introduces readers to the substance of magazine articles by a quoted German author focusing on current criminology.

In the first part, he accentuates that in the second half of the 20th century it turned from an auxiliary science of criminology and forensic psychology to an independent pragmatic psychosocial scientific field. The author focuses on the historical development of criminology, especially on the Aschaffenburg paradigm and others, phenomenological and etiological development.

In the second part, he focuses on methodological and criminal policy aspects of criminology. He focuses on methodological development of methods of criminological

research and categories, the research process, experimental research, the evaluation process and meta-analysis.

He recommends deeper research of delinquency of the youth, punitivity of the public, legitimacy of penal justice. He deals with criminal policy development: proof-based criminal policy, crime prevention and experimental studies, the model of differentiated treatment of offenders and restorative justice.

M. Protivinský

Die Kriminologie in der Welt und in Europa

ZUSAMMENFASSUNG

Der Autor macht die Leser mit dem Wesen der Zeitschriftenbeiträge des zitierten deutschen Autors über die gegenwärtige Ausrichtung der Kriminologie bekannt.

Im ersten Teil unterstreicht er, dass in der 2. Hälfte des 20. Jahrhunderts die Kriminologie von einer strafrechtlichen und der forensisch psychologischen Hilfswissenschaft zu einer eigenständigen pragmatischen psychosozialen wissenschaftlichen Disziplin wurde. Er richtet seine Aufmerksamkeit auf die historische Entwicklung, insbesondere das Aschaffenburg-Paradigma u.ä., die fenomenologische sowie die etiologische Entwicklung.

Im zweiten Teil seines Aufsatzes befasst er sich mit den methodologischen und kriminal-politischen Aspekten der Kriminologie. Er widmet sich der methodologischen Entwicklung, den kriminologischen Forschungsmethoden und Kategorien, dem Forschungsprozess, der Experimentalforschung, dem Evakuierungsprozess sowie der Metanalyse.

Er empfiehlt die Untersuchung der Delinquenz im Jugendalter, der Punitivität der Öffentlichkeit sowie der Legitimität der Strafjustiz zu vertiefen. Er befasst sich

mit der kriminal politischen Entwicklung: mit der auf dem Beweis basierenden Kriminalpolitik, dem Vorbeugen von Verbrechen und mit experimentalen Studien, mit dem Modell des differenzierten Umgangs mit Rechtsverbrechern sowie mit der restaurativen Justiz.